ղիկոսն, ի ցաւ սրտի բոլոր Հայոց, Ռուսիոյ կայսեր սպանման լուրը լսելէն ի վեր հիւանդացած է։ Կը պատմուի թէ բոլորովին առանձնացած է վեհարանին մէջ, և քովը մի միայն Մանկունի եպիսկոպոսը կը յաճախէ․ իսկ բոլոր միաբանք, նոյն իսկ բըժիշկն անգամ, Մանկունիի կողմէն արգիլուած են հիւանդին քովն երթալ։

Վեհ. Հայրապետին այս ցաւալի կացութիւնը լսելով սաստիկ զգածուած են Ռուսիոյ ազգայինք և չեն կարող բացարձակապէս իրենց ցաւն յայտնել, քանի որ Էջմիածնի Սինոդն իսկ կը լռէ այս մասին և պաշտօնական տեղեկութիւն չը հրատարակեր։ Մանկունի եպիսկոպոսը բարեպատեհ առիթ համարելով՝ Վեհ. Կաթողիկոսին հիւանդութիւնը կը ծածկէ, և ամենայն ինչ կը գործէ յանուն նորա։ Մանկունին՝ վեհափառ Կաթողիկոսին անուամբ կաթողիկոսութիւն կընէ և ապօրէն հրամաններով և տնօրէնութեամբք դրամ դիզելով, իւր ապագայն կապահովէ Կ. Պոլիս չուելու համար։ Այժմ ապացոյց են շատ մի թեմական Առաջնորդ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց յԷջմիածին կոչուիլն, և նոյն վիճակաց եկեղեցական, դպրոցական և այլ հասութից ուղղակի ի Վեհարան պահանջուիլն և վիճակային դպրոցաց անխնամ մնալն։

Ըստ մեզ՝ Կ. Պոլսոյ Ազգ. Վարչութեան և մանաւանդ Ս. Պատրիարքին անհրաժեշտ պարտաւորութիւնն է՝ ապահով միջոցներով ստուգել այս տխուր կացութիւնն, և ընդհանուր ազգին ուշադրութիւնն հրաւիրել Վեհ. Կաթողիկոսին ամենացաւալի և անակնկալ հիւանդութեան և Էջմիածնի վտանգալից կացութեան վերայ, վասն զի Կաթողիկոսին հիւանդութիւնն, եթէ ըստոյգ է, առաւել վնասակար է ազգին՝ քան թէ նորա վախճանումը։ Կարճեալ կասեմք, եթէ ստոյգ են այս տեղեկութիւնքը, ազգը պարտի աճապարել ապահովելու Էջմիածնի կաթողիկոսութեան վարչական գործոց վիճակը․ վասն զի Էջմիածնի բոլոր իրաւունքները կրնան վտանգի հանդիպիլ, և այնուհետև ազգին ամեն ջանքն ու աշխատութիւնք կարող չը լինին եղած ծանր վնասները դարմանելու։

—

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Լենկօրան, 4 մայիսի

Կը խնդրեմ սոյն նամակովս ստանաք ցուցակն նուիրատուաց հանգերձ 299 րուբլ գումարի, որը ժողովված է Ջիքիշլեարում և նորա սահմաններում եղած անձինքներից, Տէր Յովհաննէս Մկրտիչեան Եզնաեանցի ձեռամբ, յօգուտ Տաճկաստանի սովեալ հայերի և կը խնդրեմ դրամները հասցնէք ուր հարկն է. իսկ ցուցակը նուիրատուաց բարեհաճէք տպագրել ձեր պատուական ազգային լրագրումդ, ի միտատութիւն նուիրատու անձանց։

Ստեփաննոս Տէր Օհանեանց 15 ր., Աբրահամ Յովաննիսեան Կիրակոսեանց, Ալեքսանդր Յարութիւնեան Ղուլիեանց, Յովհաննէս Մկրտիչեան Եզնաեանց, իւրաքանչիւրը 10 ր., Ասլան Բոլուճեանց, Միրզա Բաբաեանց, Յովսէփ Բաքալով, Յակոբ Զաքարեանց, Թաղլան Մահամադ օղլի, Կոնստանտիանոս Մարտիրոսեանց, Іосифъ Жугутъ, Կոստանդին Ղարագիօզեանց, վրացի Դանդուրով, Գայեանէ Ղազարեանց, Առաքել Պետրոսեանց, Սիմէօն-Սերգէյեան Յովհաննէսեանց, Ալէքսանդր Սուքիասեանց, Յարութիւն Յարալախանեանց, Աստուածատուր Ղուկասեանց, Самуилъ Баисеевичъ, Բեգլիար Քոչարեանց, Աբրահամ Նասիբեանց, Յովսէփ Նատուրեանց, իւրաքանչիւրը 5 ր., Կարապետ Սարգիսեան Մարութեանց 15 ր., Յոյանի ունի 4 ր., Աստուածատուր Սարգիսեանց, Անդրէաս Հայրապետեանց, Գրիգոր Բալասանեանց, Ջաֆար Հաջի օղլի, Խոսրով Սարուխանեանց, Յովհաննէս Բաղրեանց, Лиза Бица Шувили, Іосифъ Шараевъ, Самеонъ Финштейтъ, իւրաքանչիւրը 3 ր., Մկրտիչ Թումանեանց, Գրիգոր Յակոբեանց, Խոսրով Թամազեանց, Միրզա Արզումանեանց, Հայրապետ Խուդավերդեանց, Վրացի ունի, Մօլլա-Մամի Մահմադ Րիզա օղլի, Թադէոս Ցինաւորեանց, Յովհաննէս Մխիթարեանց, Բաղիշ Ներսէսեանց, Թադէոս Վարդեանց, Гассанъ Амировъ, Յովհաննէս Մնացականեանց, Ղուկաս Աբրահամեանց, Գարասիմ Հայրապետեանց, Սերգէյ Հախումեանց իւրաքանչիւր 2 ր., П. Кулыгинъ, Петръ Жуковъ, Ասանէս Ղազարեանց, Ղանի Աղաղադաշ օղլի, Ռաֆայէլ Գոնդարով, Աւետիք Բանիեանց, Սարգիս Բարխուդարեանց, Միքայէլ Մխիթարեանց, Գէորք Ղուլբանդեանց, Վիրգի Արզումեանց, Խաչատուր Ստեփանեանց, Ասանէս Յովսէփեան իւրաքանչիւր 1 ր., И. Карналиевъ 40 կ.։ Ընդամենն է 230 ր. 40 կոպ.։

Փոստի ծախսն ժողովեալ գումարից դուրս հանելով 1 ր. 40 կոպ., կը մնայ ուրեմն 229 ր., որը սոյն ծրարովս ուղարկում եմ։

Ստեփաննոս քահանայ Տէր-Ստեփաննոսեանց

—

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մայիսի 14-ին Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Կովկասեան փոխարքան հասել է Թիֆլիս։

—

Գ. Շահազիզեանցի «Հրապարակախօս Ձայն» գիրքը գնելու ցանկացողը կարող է դիմել իրան հեղինակին հետևեալ հասցէով. «Москва, Армянскій переулокъ, Лазаревск. Инстит. Сумбату Шахъ-Азизу.» Գինը ամեն տեղ 2 րուբլ է։

—

«Մեղու Հայաստանի» լրագիրը հաւատացնում է որ այն լուրը թէ Գօրու մօտ գտնված վրացախօս Ուպլիսցիխէ հայ գիւղը դիտաւորութիւն ունի ընդունել ուղղափառութիւնը, սխալ է։ Բայց մեզ հաստատ յայտնի է որ բացի մեր խմբագրութենից տեղական և մի քանի միւս խմբագրութիւններն էլ ստացել են այդ մասին թղթակցութիւններ, որոնց մէջ հաղորդում են թէ այդ գիւղը արդէն ներկայացրել է կրօնափոխութեան մասին խնդիրք Վրաստանի էկզարխին։

—

Յիշեցնում ենք մեր ընթերցողներին որ «Մըշակի» խմբագրութեան մէջ ընդունվում են նուիրատուութիւններ յօգուտ այն որբանոցի որ պիտի հիմնվի Թիֆլիսում հանգուցեալ Կայսր Ալէքսանդր II-ի անունով։ Նոյն որբանոցի համար նուիրատուութիւնները ընդունվում են և պ. Կասումովի առևտրական տան մէջ, որ գտնվում է Երևանեան հրապարակի վրա, Ջակելու տանը։

—

Մեզ խնդրում են յայտնել որ այս օրերս լոյս տեսաւ Շուշու քաղաքում պ. Տիգրան Նազարեանցի հրատարակութիւնների երկրորդ գրքոյկը՝ «Պօղոսնի ուսուցչի օրագրից» վերնագրով, գործ Լևոնսի։ Գրքոյկի գինն է 20 կոպէկ։ Հասցէն. Шуша, Тиграну Назарянцъ.

—

Մեզ գրում են հետևեալը Սուխումից։ «Անօսլի կողմերից հայ հողագործ բնակիչները, չը կարողանալով համբերել իրանց դրութիւնը Թիւրքիայում, ստիպվում են գաղթական լինել և առագաստաւոր մի նաւով գալիս են Սուխում, բայց երեք օր չարունակ մնում են նաւի մէջ, հրաման չը ստանալով ափ իջնել։ Նաւի մէջ երկու յղի կանայք ծնում են։ Վերջապէս երեք օրից յետոյ հեռագրի հրամանով թոյլտուութիւն են ստանում ափ իջնել, բայց գաղթականները մնում են բաց օդի տակ, տեղ չունենալով պատսպարվելու։ Խնդրում ենք հայ եղբայրներից չը գլանան այդ գաղթականների մասին հոգալու և նրանց մի բերրի տեղ շնորհելուն աշխատել։»

—

«Agence Russe» լրագիրը հերքում է որ ռուս կառավարութիւնը խառնվելիս լինէր Բուլգարիայի ներքին գործերում։

—

«Русскій Курьеръ» լրագրում կարդում ենք որ կոմս Կուտայսով կուղարկվի հարաւային Ռուսաստանը, այդտեղ պատահած անկարգութիւնները քննելու համար։ Հրէաների ջարդը պատճառեց Կիևի նահանգին 1,137,800 ր. վնաս։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները լսել են, որ թագաւորասպան կին, Գէսէ Գէլֆման, որի մահվան պատժի կատարելը, ինչպէս յայտնի է, յետաձգվեցաւ նրա յղութեան պատճառով, այժմ բանտում կալանաւորված լինելով, վիժել է երեխային։

—

«Спб. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է որ Մեծ Իշխան Կոնստանտին Նիկոլաևիչ մայիսի 11-ին ուղևորվել է Կրիմ։

—

կորուստը ողբալով դուրս է ցայտում կրիտիկոսի կուրծքից, մենք համարում ենք սուտ բարեպաշտութիւն, կամ կեղծաւորութեան դիմակ, որ քաշել պատռել հարկաւոր է. իսկ այն խիստ և անաչառ քննութիւնը որ հասում է պ. Երիցեանի գրչից, մինչև մեր եկեղեցիներում կատարվում է հոգեհանգիստ և վառ է խունկ ու մոմը, մեր կարծիքով ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի ահագին անպարկշտութիւն։ (Եր. 55)

Երիցեանն ասում է որ իր առնվքը հիմնված է լինելու փ ա ս տ ե ր ի վրա։ Թէ որքան ճշմարիտ է այդ խոստումը, դրան կարող է պատասխանել Շահազիզեանը, որ իր գրքի մէջ ապացուցանում է թէ Երիցեանը Նազարեանցի վրա ստուեր գցելու համար դիտմամբ խառնում է Նազարեանցի գրուածների երեսները, հաւատացած լինելով որ ոչ ոք չի վերաստուգի իր ստոր և կպցնելով մի երեսի միտքը անկապ կերպով միւս երեսի մտքին, դուրս է բերում Նազարեանցի խօսքերից մի յանցաւոր դատողութիւն։ Սա է անուանում անաչառութիւն «փորձի» աշխատակիցը։ Վկայութիւնները բերելուց յետոյ, Շահազիզեանն աւելացնում է.

Ահա եգիպտական խորամանկ քրմերը որտեղ են իրանց համար լաբիրինտ շինել, ահա մեր դիպլօմատ խմբագիրների և օգնականների գետնափորը, որոնք նոյն իսկ պ. Երիցեանի կարծիքով, պիտի լինեն ս ա ռ ն ա ս ի ր տ, խ ի ս տ և բ ա ր ի, գիտենան ժամանակից օգուտ քաղել։ Ո՞րպիսի անուն տանք պ. Երիցեանի վարմունքին, երբ աշկարայ և յայտնի կերպով ապականում է ճշմարտութիւնը, սուտ կարծիք է ընծայում Նազարեանցին։ (Եր. 197)։

Երիցեանը իր յօդուածի մէջ այն երևելի միտք է յայտնում որ գրողը պէտք է գիտենայ օգուտ քաղել ժամանակի տրամադրութիւնից։ Սորան Շահազիզեանը պատասխանում է.

Մենք շատ հաւանում ենք խմբագրի և այն յատկութիւնը որ ասում է. «խմբագիրը քաջ ծանօթ պիտի լինի իր ազգի տրամադրութեանը ու՝ պահանջներին, ինքն պիտի գիտենայ որ խնդիրը և երբ յարուցանել։» Կարդալով այդ նշանաւոր տողերը, ակամայ մեր շրթներից մարսուռ է վազում. որքան երազայոյս խարէութիւն է պատճառում մարդու խօսքը, երբ դա դուշակ է հանդիսանում ազգի տրամադրութեան ու պահանջներին. Հայոց եկեղեցին՝ վառած ջահերով բարբառում է. «Դատեա, Տէր, զայնոսիկ, ոյք դատէին զիս.»—և պ. Երիցեանի հրամանատար խմբագիրը խսկոյն իմացաւ ժողովրդի տրամադրութիւնը և յարոյց Նազարեանցի խնդիրը. ինքն հրամանատարը ա ն ձ ա մ բ չը մասնակցեց, այլ պատուիրեց իր թիկնապահ օգնականին, որ դա արտասվող ժողովրդի աղօթքը խեղդէ նոյն հանգուցելոյ յիշատակի համար։ (Եր. 108)։

Երիցեանը նոյն միջոցներ է գործ դնում Նազարեանցի դէմ, ինչ որ գործ են դնում բոլոր մարդիկ, որոնք ամբոխի մոլեռանդութիւնից և խաւարասիրութիւնից շահվել են կամենում։ Նազարեանց պաշտպան է հանդիսանում տրդարութեան և մարդասէր զգացմունքի, նա յայտնում է այն միտքը որ ազգութիւնը և հաւատը տարբեր բաներ են.—Երիցեանը գցում է նրա երեսին յանդիմանութիւն ազգի մէջ կրօնափոխութիւն մտցնելու ցանկութեան մասին։ Այդ հարցի վերաբերութեամբ խորհուրդ ենք տալիս ընթերցողին կարդալ Շահազիզեանի գրքի 243 երեսից սկսած մինչև 256 երեսը։

Յետադէմ, խաւարասէր կուսակցութեան ներկայացուցիչ հանդիսանալով, կամենալով հաճելի լինել մի յայտնի թանձրամիտ կուսակցութեանը, հպատակվելով իր խմբագրի հրամաններին խայտառակելու Նազարեանցին և ցոյց տալու նրան ազգի և եկեղեցու համար վերին աստիճանի վընասակար, այդպիսով նպատակ ունենալով պղտոր ջրում ձուկ որսալ և գրգռել խաւար ամբոխի մոլեռանդութիւնը այն մարդու դէմ որ մեռած լինելով այլ ևս չէ կարող իրան պաշտպանել յարձակմունքների դէմ, «փորձի» աշխատակիցը յանդգնում է մի և նոյն ժամանակ ազատամտութեան դիմակը երեսին ծածկել և մեղադրել Նազարեանցին որ սա չէր հետևում իր ժամանակի առաջադէմ ռուս մամուլին։ Ահա ինչ ենք կարդում Շահազիզեանի գրքում.

Քրէական յանցաւոր համարելով Նազարեանցին ազգի պատմութեան և եկեղեցու առաջ, պ. Երիցեանը անցնում է դէպի Նազարեանցի գործունէութեան ստացուածքը և մի մի չարադատում է նրա խակութեան աստիճանները։ Օրինակի համար նա ասում է. «Այդ գիտնականը Մօսկվայի նման քաղաքում նստած, աւելորդ է համարում մինչև անգամ ռուս գրականութեան վրա ուշադրութիւն դարձնել, այն ինչ այդ միջոցներում իսկ ռուս պարբերական հրատարակութիւնք, օրինակ «Современникъ» և «Русск. Вѣстн.» մինչև 1863 թ., այնպիսի առաջադէմ և նշանաւոր ընթացք ունէին, որ արժան էր դորա հետևել։» Բայց այդ նշանաւոր առաջադէմ ընթացքին հետևել է Նազարեանցը և ոչ պ. Երիցեանը որ երկու բոպէ առաջ հայոց եկեղեցու իրաւունքը պաշտպանող համարեց նրանց, որոնք հինգ ամբողջ օր մեռելի մարմինը խայտառակեցին Կ. Պօլսի փողոցներում։ (Եր. 257)

Շահազիզեանի գիրքը ոչ թէ միայն այն կողմից հետաքրքիր է, որ ծանօթացնում է մեզ Նազարեանցի ամբողջ գործունէութեան հետ, վերականգնեցնում է ոտնակոխ արած ճշմարտութիւնը, բայց թանկագին է մեզ համար և այն պատճառով, որ արգասիք է մի շատ հազւագիւտ յատկութեան մեր մէջ. Հայի մէջ հ ե ր ո ս ո ւ թ ի ւ ն ասված զգացմունքը շատ քիչ է պատահում. հայը աւելի հակված է ամեն բարձր, յարգելի, մաքուր, պայծառ երևոյթ աղտոտելուն, քան թէ հերոսաբար պաշտպանելուն։ Մանաւանդ թանգ պիտի լինի իւրաքանչիւր հայի համար Շահազիզեանի հերոսութիւնը, քանի որ նա աներկիւղ հանդէս է դուրս գալիս պաշտպանելու Երիցեանի պէս մարդու գրչով զրպարտված և ցեխոտված մի արդէն մեռած, յարգելի գործիչի յիշատակը, որ այլ ևս ինքն իրան չէ կարող պաշտպանել այն խաւար և ժանդոտ նախանձով լի կուսակցութեան դէմ, որի միայն արտայայտիչ լինելու յանձն էր առել Երիցեանը։

Լրագրական յօդուածի սահմանափակ դիրքը մեզ թոյլ չէ տալիս աւելի քաղուածներ անել Շահազիզեանի համակրելի, հետաքրքրական, յարգելի աշխատանքից, և այդ պատճառով խորհուրդ ենք տալիս իւրաքանչիւր հային գնել «Հրապարակախօս ձայն» գիրքը և կարդալ նըրան մեծ ուշադրութեամբ։ Գրքի ոճը թեթև և դուրեկան է և 351 երեսից բաղկացած հաստ գիրքը շատ հեշտութեամբ և շուտով է կարդացվում։

Վերջացնում ենք մեր յօդուածը արտատպելով այստեղ Շահազիզեանի գրքի հետևեալ վերջին տողերը։

Ես գիտեմ որ մարդկութիւնը, եթէ ոչ չարունակաբար, բայց միշտ պէս առաջ է գնում և մենք, որպէս մի փոքրիկ հասարակութիւն, մարդասէր դարուս օրէնքով ապահովված, չը պիտի դադարենք այդ առաջադիմութեան ճանապարհին։ Սակայն ես մի բան ևս գիտեմ. ձեր մտաւորական սովորութիւնները, ապառաժի պէս կարծրացած ձեր մէջ, արդէն ստացել են իրանց հասակը և ձեզ և փոփոխվել այլ ևս կարող չեն։ Իմ միակ յոյսս է այն մանուկ ազգը, որի կենդանութեան տերևները ահա սկսում են կանաչել. բայց և այնպէս մեծ տրամութիւն կայ սըրտիս վրա. ես մտածում եմ որ այդ տերևներից շատերը, դեռ ծաղկի ու պտղի չը հասած՝ նոյն յետադիմութեան հիւթերից պիտի գնդին ու գետին ընկնին։ Ուրեմն մնում է ինձ գորգոջուն քայլերով մտնել այն ազնիւ շրջանին, որ բաղկացած է մի փոքրաթիւ, բայց ազնիւ և նպատակի անձերից, որ ընդունակ է ճանաչել իր ապօրէական չարն ու բարին և գին դնել իմ այս համեստ խորհրդածութեանս։ Եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը անպակաս լինի դոցանից։

«Հրապարակախօս ձայն» գիրքը բաղկացած է չորս յօդուածներից և ունի սկզբում Ս. Նազարեանցի պատկերը։

Ցանկալի է որ ամեն մի հայ, որ չէ պատկանում խաւարասէրների նախիրին, իր սեղանի վրա ունենար այդ գիրքը։

Գ. Ա.